

УДК 347.91

Антон Ільченко,канд. юрид. наук, директор з продажу
ТДВ «СК «Альфа-гарант»

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА РЕГРЕСУ СТРАХОВИКОМ ЗА ДОГОВОРАМИ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАСНИКІВ НАЗЕМНОГО ТРАНСПОРТУ

Стаття присвячена проблемним аспектам судової практики розгляду цивільних справ, пов'язаних з реалізацією страховиком права регресу за договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземного транспорту у зв'язку з порушенням іншою стороною строків повідомлення про настання страхової події. Проведено аналіз подібних цивільних справ, розглянутих Верховним Судом України починаючи з 2004 року, за результатами якого надані практичні рекомендації з уніфікації судової практики за аналогічними спорами.

Ключові слова: страхування, регрес, страховик, страхувальник, страхова компанія, забезпечений транспортний засіб, страхова подія.

Постановка проблеми. Після прийняття Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у 2004 році сформувалася судова практика розгляду цивільних справ, пов'язаних із реалізацією права регресу страховика до страхувальника або водія забезпеченого транспортного засобу у зв'язку з порушенням строку повідомлення про настання страхової події. До 2015 року суди однаково застосовували положення норм Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі – Закон). Однак у 2015–2016 роках Верховний Суд України почав інакше застосовувати норми зазначеного Закону. Запропонована Верховними Судом України аргументація є спірною. При цьому варто зазначити, що за останні два роки деякі Постанови Верховного Суду України навіть суперечили одна одній. Таким чином, суди нижчих інстанцій почали також по-різному застосовувати відповідні норми Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», що негативно відобразилося на здійсненні судочинства по цих справах, створило додаткові умови для шахрайських дій у сфері страхування, відобразилося на результатах

фінансової діяльності страхових компаній в Україні.

Метою статті є аналіз судової практики розгляду цивільних справ, пов'язаних із реалізацією страховиком права регресу за договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземного транспорту у зв'язку з порушенням іншою стороною строків повідомлення про настання страхової події, формування умов подальшої уніфікації судової практики з аналогічних спорів.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Зазначені аспекти судового розгляду цивільних справ, що виникають зі страхових правовідносин, до цього часу активно не досліджувалися. Разом із цим питання прав та обов'язків сторін за договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів вже досить тривалий час перебувають у полі зору таких науковців, як Г. О. Ільченко, В. Я. Калакура, Р. А. Майданик, Н. Б. Пацурія, В. П. Янишен.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом значно збільшилась кількість спорів, що виникають із договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів. Причому значну кількість із них становлять

спори, що виникають із підпункту «г» підпункту 38.1.1 пункту 38.1 статті 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». Проблеми виникають саме через реалізацію страховиком права регресу після виплати страхового відшкодування до страхувальника або водія забезпеченого транспортного засобу, який спричинив дорожньо-транспортну пригоду й не повідомив про це страховика у порядку, визначеному вказаним вище Законом.

Слід зауважити, що подібних питань не виникало з моменту прийняття Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у 2004 році до 2015 року. Усі суди однаково застосовували положення підпункту «г» підпункту 38.1.1 пункту 38.1 статті 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» й задовольняли такі позови з боку страхових компаній. Однак 16 вересня 2015 року Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України своєю Постановою у справі 6-284цс15 [1, с. 650-652] зовсім інакше, ніж це робилося на протязі більш ніж десяти років, застосувала вказану вище норму. Це створило передумови для подальшого неоднакового застосування судами підпункту «г» підпункту 38.1.1 пункту 38.1 статті 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», через що з 2015 року суди почали приймати абсолютно протилежні рішення по аналогічних справах.

Згідно з підпунктом «г» підпункту 38.1.1 пункту 38.1 статті 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» страховик після виплати страхового відшкодування має право подати регресний позов до страхувальника або водія забезпеченого транспортного засобу, який спричинив дорожньо-транспортну пригоду, якщо він не повідомив страховика у строки і за умов, визначених у підпункті 33.1.2 пункту 33.1 статті 33 зазначеного Закону.

Однак підпункт 33.1.2 пункту 33.1 статті 33 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» не містить ані строків, ані умов такого повідомлення Страховика. Зазначені строки й умови визначені підпунктом 33.1.4 пункту 33.1 статті 33 Закону. Так, у разі настання дорожньо-транспортної пригоди, яка може бути підставою для здійснення страхового

відшкодування (регламентної виплати), водій транспортного засобу, причетний до такої пригоди, зобов'язаний невідкладно, але не пізніше трьох робочих днів із дня настання дорожньо-транспортної пригоди, письмово надати страховику, з яким укладено договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, повідомлення про дорожньо-транспортну пригоду встановленого Моторним (транспортним) страховим бюро України зразка. Цю ситуацію з неузгодженістю підпунктів статті 38 та статті 33 неодноразово намагалися використати юристи з метою захисту водія забезпеченого транспортного засобу від регресних вимог страховика. Зазначене питання було вирішене Постановою Судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 12 лютого 2014 року у справі № 6-1цс14 [2, с. 513-517]. Відповідно до зазначеної Постанови неузгодженість нумерації підпунктів п. 33.1 ст. 33 та підпунктів п. 38.1 ст. 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» після внесених до них змін Законом України від 17 лютого 2011 року № 3045-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дорожньо-транспортних пригод та виплати страхового відшкодування» не може обмежувати встановлене ст. 38 Закону право страховика подати регресний позов до страхувальника у разі недотримання строків і умов повідомлення страховика про дорожньо-транспортну пригоду, а тому й не може бути підставою для відмови в задоволенні такого позову.

На думку автора, така позиція Верховного Суду України є абсолютно логічною та послідовною. Так само, як і практика, яка існувала до 2015 року й була підтверджена численними Постановами Верховного Суду України (№ 3-41гс12 (4/17-3520-2011) від 26 вересня 2012 року; № 3-12гс12 (53/128) від 12 березня 2012 року; № 3-144гс11 (23/106) від 30 січня 2012 року; 3-118гс15 (48/562) від 07 листопада 2011 року) [3, с. 545-546]. Згідно із зазначеними Постановами Верховного Суду України норми статей Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» не містять підстав для відмови у задоволенні вимоги страховика про відшкодування виплачених ним фактичних сум у межах передбачених договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності та передбачають наявність права у страховика на пред'явлення регресного позову.

Проте, як зазначалося раніше, Постанова Судової палати у цивільних справах Верхо-

ного Суду України у справі № 6-248цс15 від 16 вересня 2015 року [1, с. 650-652] зруйнувала багаторічну судову практику з визначених питань. Цивільна справа № 6-248цс15 є досить типовою, по аналогічних справах до цього часу вже було прийнято тисячі рішень. Однак Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України всупереч багаторічній практиці відмовила в задоволенні регресного позову страховика на підставі підпункту «г» підпункту 38.1.1 пункту 38.1 статті 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». При цьому таке рішення було аргументовано тим, що факт настання страхового випадку ніким не оспорювався; він зафіксований правоохоронними органами; відповідач як особа, винна в дорожньо-транспортній пригоді (далі – ДТП), притягнутий до адміністративної відповідальності; сам позивач його визнав, добровільно сплативши страхове відшкодування, тому сам по собі факт неповідомлення відповідачем страховика про настання страхового випадку не може бути покладений в основу ухвалення рішення, яке в своїй основі повинно базуватись на загальних положеннях про відшкодування збитків у позадоговірних зобов'язаннях, адже регресні зобов'язання входять до групи позадоговірних, тому спори з них мають вирішуватись у загальному порядку відшкодування збитків.

З наведеною аргументацією неможливо погодитись, оскільки більшість доводів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України по зазначеній справі є хибними. Так, факт настання страхового випадку ніким не оспорювався, оскільки страхова компанія, по-перше, не має правових підстав для такого оскарження, а по-друге, виходячи з обставин справи № 6-248цс15, взагалі не мала інформації про дорожньо-транспортну пригоду саме через порушення її клієнтом підпункту «г» підпункту 38.1.1 пункту 38.1 статті 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». Наступний аргумент суду про те, що страховий випадок був зафіксований правоохоронними органами, взагалі не витримує критики. У цьому разі, навіть за наявності ознак фальсифікації дорожньо-транспортної пригоди, працівники правоохоронних органів не мають підстав відмовити в її оформленні відповідно до Наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з оформлення працівниками Державтоінспекції МВС матеріалів про адміністративні порушення у сфері забезпе-

чення безпеки дорожнього руху» № 77 від 26 лютого 2009 року. Більше того, з огляду на чергу з дорожньо-транспортних пригод, що мають бути оформлені, обмежений час, відсутність спеціальних знань працівнику правоохоронного органу взагалі важко на місці перевірити заявлені обставини події. Це міг би зробити представник страховика – аварійний комісар, але страхова компанія була позбавлена можливості направити його на місце дорожньо-транспортної пригоди або дослідити обставини ДТП з метою реагування у встановленому законом порядку. Це перш за все пов'язано саме з порушенням їхнім клієнтом підпункту «г» підпункту 38.1.1 пункту 38.1 статті 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

Що стосується факту притягнення клієнта страхової компанії до адміністративної відповідальності, то це також не може бути визнано аргументом на користь позбавлення страховика права регресу, оскільки страхова компанія не мала правових підстав якимось чином перешкодити цьому або оскаржити відповідну постанову суду про притягнення свого клієнта до адміністративної відповідальності. Згідно з нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення страхова компанія не є учасником справи про притягнення особи до адміністративної відповідальності й, відповідно, не може брати участь у розгляді такої справи. З іншого боку, страхова компанія взагалі нічого не знала про цю справу й пізніше отримала від іншого страховика лише постанову суду про притягнення її клієнта до адміністративної відповідальності, яка вже вступила в законну силу й мала преюдиційне значення під час розгляду інших справ.

Виплата страхового відшкодування в добровільному порядку іншому страховику в порядку ст. 993 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та ст. 27 Закону України «Про страхування» також ніяк не може бути визнано підставою для відмови в подальших регресних вимогах. Слід зауважити, що стосовно обставин справи № 6-248цс15 страховик взагалі був позбавлений можливості діяти будь-яким іншим чином. Вимоги іншого страховика ґрунтувалися на законних підставах (ст. 993 ЦК України, ст. 27 Закону України «Про страхування» та відповідних положеннях договору добровільного страхування транспортного засобу), вина клієнта страховика була також доведена в установленому законом порядку (постанова по справі про притягнення особи до адміністративної відповідальності мала преюдиційне значен-

ня в разі спору з іншим страховиком). Тобто у страховика залишалася лише можливість оскаржувати розмір відшкодування, яке було сплачено іншою страховою компанією за договором добровільного страхування транспортного засобу. Однак й це було б досить проблематичним: страховик не залучав оцінювача для оцінки завданих матеріальних збитків, оскільки був позбавлений можливості зробити це. А тому в нього не було підстав оскаржувати розмір сплаченого страхового відшкодування іншим страховиком. Крім цього, судова практика, на думку автора, теж хибна: по аналогічних справах [4, 5, 6] надає право страховій компанії, що здійснила виплату страхового відшкодування за договором добровільного страхування транспортного засобу висунути вимоги в порядку суброгації до відповідальної за заподіяні збитки особи в межах її фактичних витрат.

Таким чином, у нашому прикладі страховик у разі відмови в добровільній виплаті відшкодування міг би опинитися під заходами адміністративного впливу з боку Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за порушення законодавства у сфері страхування або стати учасником завідомо програшної судової справи й понести додаткові збитки.

Щодо останнього аргументу суду про необхідність застосування у зазначеній справі загальних положень про відшкодування збитків у позадоговірних зобов'язаннях, то він, на думку автора, взагалі є неспроможним. Це пов'язано з тим, що негативні наслідки у вигляді регресу виникають саме на підставі договору. А вже порядок реалізації права регресу регулюється нормами ст. 1191 ЦК України. Річ у тому, що обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів відповідно до ст. 7 Закону України «Про страхування» належить до обов'язкових видів страхування. Водночас, згідно з п. 17.1 ст. 17 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», страховики зобов'язані укладати договори обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності відповідно до цього Закону та чинного законодавства України. Таким чином, усі умови договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, у тому числі й негативні наслідки у вигляді права регресу страховика за порушення умов договору, визначаються саме Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів».

З огляду на наведене, слушним видається висновок Н. В. Федорченко про те, що правопорушення у сфері відносин із надання послуг є тими юридичними фактами, які породжують правовідносини між деліквентом і потерпілим (п. 4 ч. 2 ст. 11 ЦК України) і формують певні вимоги потерпілого до деліквента про відшкодування шкоди, завданої його протиправними діями. Відповідно, порушення договору про надання послуг передбачає дефект виконання при вчиненні зобов'язаною стороною дій (чи утриманні від їх вчинення) від правил, відповідно до яких має виконуватися договірне зобов'язання. Тому, у разі порушення договору про надання послуг спостерігається невчинення стороною необхідної дії (дій), спрямованої на належне виконання умов договору, що передбачене актами цивільного законодавства чи/або конкретизоване відповідним договором [7, с. 271].

Водночас слід зазначити, що порушення «г» підпункту 38.1.1 пункту 38.1 статті 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» страхувальником або водієм забезпеченого транспортного засобу створює вкрай негативні наслідки для страховика. Здебільшого страховик не може провести комплексне експертне дослідження обставин дорожньо-транспортної пригоди через відсутність достатнього обсягу необхідних трасологічних даних. Вирішення питання через зіставлення пошкодженого транспортного засобу з аналогом транспортного засобу винуватця також не вирішує проблеми. Такий транспортний засіб порівняно з аналогом може мати конструктивні особливості (тюнінг, відсутність певних деталей тощо), що робить неможливою ідентифікацію пошкоджень. А це, у свою чергу, призводить до необґрунтованих виплат страхового відшкодування.

Також заслуговують на увагу й Постанови Верховного Суду України по аналогічних справах, що були ухвалені у 2016 році. Складається враження, що судді Верховного Суду України усвідомили хибність висновків, наданих у справі № 6-248цс15 від 16 вересня 2015 року, й зробили спробу виправити ситуацію. Так, згідно з Постановами Верховного Суду України № 6-186цс16 від 30 березня 2016 року [3, с. 542] та № 6-1253цс16 від 22 червня 2016 року [3, с. 543] в разі якщо страхувальник або водій забезпеченого транспортного засобу, який спричинив ДТП, не повідомив у встановлені строки страховика про настання такої події, внаслідок чого в останнього виникли необґрунтовані випла-

ти, то після виплати страхового відшкодування страховик має підстави для регресного позову до страхувальника. Разом із тим за наявності підтверджених документально поважних причин відсутності такого повідомлення підстав для стягнення страхового відшкодування в порядку регресу немає.

Безперечно, така позиція Верховного Суду України, на думку автора, є більш аргументованою. Разом із тим залишається питання щодо звільнення клієнтів страхової компанії від обов'язку відшкодувати витрати страховика в порядку регресу за наявності підтверджених документально поважних причин відсутності відповідного повідомлення про настання страхового випадку. Це створює умови до неоднакового застосування норм права судами, а також стимулює шахрайські дії у сфері страхування.

Наприклад, хвороба, безумовно, є поважною причиною для пропуску строків повідомлення страховика про настання страхової події. Однак її не можна визнати належною підставою для звільнення від такого обов'язку. Цілком логічним є те, що страхувальник або водій забезпеченого транспортного засобу після одужання повинен виконати свої обов'язки за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. З урахуванням встановлених Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» строків виплати страхового відшкодування, як правило, у страховика вистачатиме часу для з'ясування обставин настання страхової події. А це, у свою чергу, призведе до суттєвого скорочення необґрунтованих виплат страхового відшкодування. З іншого боку, запропонований підхід може розглядатися як своєрідний засіб профілактики шахрайських дій у сфері страхування. Зважаючи на наявну практику Верховного Суду України, шахраї після фальсифікації страхової події можуть імітувати хворобу винуватця ДТП. А в страхову компанію направити представника або родича особи, щодо якої були складені матеріали про адміністративне порушення з приводу ДТП. Така особа формально виконає обов'язок із повідомлення страховика про настання страхової події. Однак жодної інформації про обставини страхової події така особа надати не зможе. І це є повністю логічним, оскільки така особа не була на місці ДТП. Більше того, в подальшому це буде використано в суді проти страхової компанії, а у комплексі з наведеною практикою Верховного Суду України взагалі зробить реалізацію регресу неможливим.

У разі збереження обов'язку повідомлення страховика про настання страхової події за страхувальником або водієм забезпеченого транспортного засобу навіть після зникнення підстав, що унеможлилювали зробити це в терміни, встановлені чинним законодавством, можливість фальсифікації страхових подій хоча б частково обмежувалась правом регресу страховика.

Таким чином, наявна практика Верховного Суду України по спорах, що виникають у зв'язку з реалізацією страховиком права регресу відповідно до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», фактично зумовила неоднакове застосування судами нижчих інстанцій норм матеріального права при ухваленні рішень. Постанови Верховного Суду України, що стосуються цих питань, суперечать одна одній й, замість розвантаження судів перших інстанцій за рахунок швидкого розгляду типових справ, ускладнюють їхню роботу через незрозумілу позицію Верховного Суду України й збільшення кількості аналогічних справ. Окрім цього, ситуація, що склалася в судах, негативно відображається й на страховому ринку України. Такі рішення сприяють збільшенню шахрайських дій у сфері страхування та відображаються на фінансових показниках роботи страхових компаній.

З метою вирішення визначеного кола проблем, було б доцільно уніфікувати практику Верховного Суду України з розгляду спорів, що виникають із підпункту «г» підпункту 38.1.1 пункту 38.1 статті 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». А в цьому контексті, перш за все, використати позитивний досвід практики судового розгляду аналогічних цивільних справ у 2004–2015 роках.

Список використаних джерел:

1. Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2015 / за заг. ред. А. Г. Яреми; кол. упоряд.: А. Г. Ярема, А. В. Лужанський. – К.: Істина, 2016. – 804 с.
2. Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2014 / за заг. ред. А. Г. Яреми; кол. упоряд.: А. Г. Ярема, А. В. Лужанський. – К.: Істина, 2015. – 728 с.
3. Правові позиції у застосуванні цивільного та господарського законодавства України за матеріалами судової практики : навчально-практичний посібник. – Х.: ФО-П Лисяк Л.С., 2016. – 576 с.
4. Постанова Вищого господарського суду України по справі № 5011-72/9778-2012 від 15.01.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28681792>

5. Постанова Вищого господарського суду України по справі № 5011-35/1156-2012 від 30.01.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29060363>

6. Постанова Вищого господарського суду України по справі № 910/11450/13 від 21.01.2014 [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36774858>

7. Федорченко Н. В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики : монографія / Н. В. Федорченко. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрП України, 2015. – 328 с.

Статья посвящена проблемным аспектам судебной практики рассмотрения гражданских дел, связанных с реализацией страховщиком права регресса по договорам обязательного страхования гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств в связи с нарушением другой стороной сроков уведомления о наступлении страхового события. Проведен анализ подобных гражданских дел, рассмотренных Верховным Судом Украины начиная с 2004 года, в результате которого даны практические рекомендации по унификации судебной практики по аналогичным спорам.

Ключевые слова: страхование, регресс, страховщик, страхователь, страховая компания, обеспеченное транспортное средство, страховое событие.

The article is devoted to problematic aspects of court practice of consideration of civil cases related to the implementation of the insurer's rights of recourse under the contracts of compulsory insurance of civil liability of owners of vehicles in connection with a breach by the other party of the timing of the notification of the insured event. The analysis of such civil cases of the Supreme Court of Ukraine, starting from 2004, the results of which practical recommendations on the standardization of judicial practice on similar cases.

Key words: insurance, regress, insurer, insurant, insurance company, assured vehicle, insurance event.

